

Zhang Yimou laat zich (niet) muilkorven

Kan een kunstenaar afwisselend een luis in de pels van een autoritair regime en een propagandist van datzelfde regime zijn? De Chinese regisseur Zhang Yimou doet het al jaren, om te overleven. Met *One second* trapte hij weer eens tegen gevoelige schenen.

vog/Getty

Censuur is een lastig beestje. Als ze tijdig wordt uitgevoerd, weets de buitenwereld niet wat er gecensureerd is. Het is dus verleidelijk om *One second* van Zhang Yimou te bekijken met de loep van een spurneus. Dat zou zonde zijn, want het is gewoon een voortreffelijke film. Maar wat is het verschil tussen de film die op de Berlinale in 2019 één uur voor de wereldpremière 'om technische redenen' werd teruggetrokken en de versie die nu in onze bioscopen loopt?

De Chinese cultuurpolitiek is een barometer voor de mensenrechten. 'Je leert leven en werken met censuur, en ik denk dat het langzaam zal verbeteren', vertelde Zhang ons in 2003. Het ziet er maar uit dat dat ijdele hoop was: dat met de steeds grotere machtsgreep van president Xi Jinping de artistieke vrijheid van meningsuiting juist gekrompen is. Enkele dagen voor die wereldpremière van *One second* was ook een Chinese jeugdfilm teruggetrokken. Nauwelijks enkele maanden nadat de bevoegdheid voor 'ontspanning' was overgedragen van de Staatsraad naar de propaganda-afdeling van de Communistische Partij, leken de nieuwe verantwoordelijken een statement te maken over ideologische zuiverheid.

Maar Zhang Yimou cancelen? Ooit waren aanvaringen tussen de geniale regisseur en het regime in Peking even frequent als overstromingen van de Gele Rivier. De films waarmee hij grote westerse festivals won – *Ju Dou*, *Raise the red lantern*, *To live* – werden verboden in eigen land. Maar dat was vorige eeuw. De jongste twintig jaar werd Zhang verweten dat hij naar de pijpen van Peking is gaan dansen. Dat hij in ruil voor ruimshartige steun bij het maken van peperdure spektakelfilms ideologisch in het gareel is gaan lopen. Zijn grensverleggende choreografie van de openings- en slotceremonie van de Olympische Spelen in Peking in 2008 – met argusogen gevolgd door de Communistische Partij leek die nieuwe relatie te bezegelen.

Geven en nemen

Slechts af en toe kwam zijn oude maatschappijkritische kantje weer aan de oppervlakte. *Coming home* (2014) vertelt

het verhaal van een man die na jaren dwangarbeid tijdens de Culturele Revolutie terugkeert naar zijn inmiddels dementerende vrouw. De film dribbelt niet om de harteloze willekeur en corruptie van de partij heen. Was de Chinese overheid er blij mee? Vast niet, maar ze liet betijen. Tenslotte had de Communistische Partij erkend dat de Culturele Revolutie (1966-1976) een tijd van economische en sociale ramspoed was. De enige subtiele blijk van ergernis was dat China *Coming home* niet instuurde als Chinese kandidaat voor de Oscars. 'Omgaan met censuur is een spel van geven en nemen', zei Zhang ons destijds. Kennelijk had hij voldoende gegeven om ook een beetje te mogen nemen.

Maar waarom werd *One second* dan wel teruggefloten? Thematisch zijn de films sterk verwant. Beide handelen over een man die voor een kleinigheid tot jarenlange dwangarbeid veroordeeld is, maar ontsnapt uit liefde voor zijn gezin. In *One second* weet de hoofdpersoon dat hij zijn geliefden nooit meer zal terugzien. Hij ontsnapt omdat hij heeft gehoord dat zijn dochter als 'revolutionaire modelburger' figureert in een nieuwsfilmpje dat de ronddreuzende vertoning van populaire propagandadrama's voorafgaat. Om haar na twaalf jaar nog eens te kunnen zien, hoe kort ook, heeft hij alles over. Een weesmeisje heeft echter haar eigen redenen om de filmspoel te stelen. Hun kat-en-muis spel heeft de ouderwetse charme van een film met Buster Keaton.

Opnieuw draait het om een kleine man die haast vermorzeld wordt door een repressief systeem, maar de toon is niet deprimerend. Als de filmspoel zwaar beschadigd blijkt, werkt het hele dorp samen om ze opgeknapt te krijgen en een twintig jaar oude propagandafilm te bekijken. Zo subversief is dat niet, al komt de arm der wet een happy ending verstoren. Veel analisten vermoeden dat Zhang verplicht werd om de verzachtende epiloog toe te voegen, maar dat is giswerk.

Tien jaar 'heropvoeding'

Hoe groot zijn de wijzigingen geweest? Gaat het misschien louter om het schrappen van Yan Geling van de generiek? De schrijfster van de boeken waarop zowel *Coming home* als *One*

second gebaseerd is, is naar de VS verhuisd en Amerikaanse gewoonten. Ze schuwt haar kritiek op president Xi niet.

Zhang bevindt zich tussen hamer en aambeel. Amerikaanse media verwijten hem dat hij het auteursrecht van Yan schamteloos heeft opgeofferd, terwijl hem ongetwijfeld ook in China de les gelezen werd. Echt dan, niet zoals in 2014. Toen moest Zhang een boete van zowat 1 miljoen euro betalen wegens flagrante overtreding van de eenkinds-politiek: hij heeft er volgens geruchten zeven, bij vier vrouwen, en erkent er drie. Zhang betaalde de boete zonder morren.

Waarom komt een regisseur die een pact lijkt te hebben gesloten met de regering toch telkens weer terug op een tijdperk waarvan hij weet dat het opnieuw meer taboe wordt? Het antwoord is wellicht gewoon dat het voor Zhang te persoonlijk is om erover te kunnen zwijgen.

Hij werd geboren in 1951, kort na Mao's revolutie, als kind van twee dermatologen. Zijn vader had gediend in het leger van de Nationalisten en vond geen werk meer; een oudere broer was Tsjang Kai-Sjek naar Taiwan gevolgd. De 'reactionaire' familie Zhang had geen makkelijk leven. Na Mao's afkondiging van de Culturele Revolutie, in 1966, werd Yimou ter heropvoeding weggestuurd naar een staatsboerderij en dan naar een textiel fabriek. Over die tien jaar van hard labeur liet hij nog nooit het achterste van zijn tong zien.

Pas toen na de dood van Mao in 1976 Deng Xiaoping China een vriendelijker gelaat gaf, hernam het leven zich voor Zhang Yimou. Die had zich ter verstrooiing verdiept in schilderkunst en fotografie. Op de filmacademie van Peking werd hij geweigerd omdat hij te oud was, maar zijn portfolio reddde hem. Voor zo'n uniek talent werd een uitzondering gemaakt. Zhang werd zo een klasgenoot van Chen Kaige en Tian Zhuangzhuang, de eerste lichting filmstudenten die afstudeerde na de Culturele Revolutie. Met deze 'Vijfde generatie' had China opeens filmmakers die over echte mensen en reële besognes wilden praten, en voorzichtige kritiek niet schuwden. ▶▶

Gong Li

Zhang zette zijn eerste stappen als acteur en cinematograaf, maar wilde zijn eigen films maken. Voor zijn debuutfilm *Het rode korenveld* (*Red sorghum*, 1988) vertrouwde hij de geladen hoofdrol toe aan de amper 21-jarige Gong Li, een studente aan de academie. Gong bleek een natuurtalent en een zeldzame schoonheid. Dat vond ook de jury op de Berlinale, waar Zhang met zijn debuut de Gouden Beer won.

Gong speelt een jonge vrouw die wordt uitgehuwelijkt aan een vnzige wijnboer, maar die krachtadig opkomt voor zichzelf. Ook in twee andere prachtfilms, *Ju Dou* (1990) en *De rode lantaarn* (*Raise the red lantern*, 1991) vertolkt Gong uitgebreide maar sterke vrouwen die de controle opeisen over hun leven en hun seksualiteit. Met de trilogie vestigde Zhang zijn reputatie in het Westen als de grootste Aziatische cineast sinds Akira Kurosawa.

In eigen land werd Zhang minder bejubeld. Chinese critici noemden zijn obsessie met schoonheid decadent en zijn seksuele vrijmoedigheid ongepast. En hoewel de drie films zich afspelen in de precommunistische jaren 1920-30, viel het gezag ook over de inhoud. De

opstandigheid van jonge vrouwen tegen een patriarchale maatschappij rook immers naar het opeisen van individuele rechten tegen het collectieve.

En dus werden zijn onder internationale prijzen bedolven films aanvankelijk verboden in China. Niettemin werden Zhang en Gong ook in China beroemd, mede dankzij hun romance die acht jaar zou duren. Het succeskoppel waagde zich op nog gladder ijs door meer hedendaagse onderwerpen aan te pakken. In het sobere *The story of Qiu Ju* speelt Gong een onverzettelijke vrouw die aan een bureaucratische odyssee begint als ze excuses eist van een dorpschef die haar man in de edele delen heeft getraapt.

Daarop zette Zhang een nog grotere stap. De familiesaga *To live* (1994) gaat over een gezin dat gelukkig tracht te zijn, hoe zwaar het ook geraakt wordt door de gevolgen van Mao's revolutie, de Grote Sprong Voorwaarts, de Culturele Revolutie. *To live* toont de absurditeiten en onrechtvaardigheden van een regime dat voor een kleinigheid zijn onderdanen vermorzelt. Hij lag op ramkoers met de autoriteiten, maar won wel de Grand Prix (de tweede prijs) op het festival van Cannes.

Het internationale succes en de prijzenregen hielden aan, ook al kwam er na *Shanghai triad* een eind aan de romance en de samenwerking tussen Zhang en Gong. Zhang Ziyi nam de fakkel over – artistiek en amoreus. Gong werd ondertussen het gezicht van de cosmeticagigant L'Oréal en liet zich door Hollywood strikken voor rollen in films die haar talent onwaardig zijn. Ze woont vandaag in Parijs met haar man, de synthesizerkeizer Jean-Michel Jarre.

Vliegende dolken

Zhang ging niet in op de lokroep van Hollywood. Hij verzette zich in interviews nadrukkelijk tegen de dominantie van de Amerikaanse film. Hij zou wel met Christian Bale werken in *The flowers of war* (2011) en met Matt Damon in *The Great Wall* (2016), maar dat waren mislukingen. Vooral die laatste was ondermaats, en de casting van Damon werd het onderwerp van snoeiharde kritiek over whitewashing van oosterse personages. Damon nam het in een podcast op voor Zhang: 'Hij werd immens onder druk gezet door de Amerikaanse producenten.' Voor Zhang moet het een les geweest zijn dat commerciële druk haast even erg kan zijn als politieke censuur.

Maar hij had de VS ook niet nodig. In 2002 verbaasde de regisseur China met *Hero*, veruit de duurste Chinese film aller tijden. *Hero* speelt zich af in de derde eeuw na Christus, als zeven koninkrijken elkaar bestrijden en één vorst de macht grijpt. Visueel leken Zhang en het *wuxia*- of zwaardfilmgenre voor elkaar gemaakt. Hij vertelde zijn verhaal met een ingewikkelde structuur, waarin iedere versie van de feiten een ander kleurenpalet krijgt. Zijn esthetiek was nu niet langer intimistisch, maar overweldigend. Duizenden figuren in schitterende kostuums rollen over elkaar in strak choreografeerde massagevechten. In het Verre Oosten verpulverde *Hero* het kijkerrecord van *Titanic*, en zelfs in de VS kwam de film door de buzz binnen op één.

Zhangs oude fans waren minder enthousiast. Waar toverde de voormalige stoorzender zo'n enorm budget vandaan? Hoe verzamelde hij zo'n fenomenale cast? Hoe kon hij zo'n indrukwekkend leger figuranten maandenlang betalen? En dat voor een verhaal dat een excuus lijkt te leveren voor een machtig regime dat soms meedogenloos moet ingrijpen om de eenheid van het land te verdedigen?

De casting van Matt Damon in *The Great Wall* leidde tot snoeiharde kritiek over whitewashing van oosterse personages. Voor Zhang moet het een les geweest zijn: commerciële druk kan haast even erg zijn als politieke censuur

Het voedde de indruk dat Zhang zich had laten omkopen: ongekende financiële en logistieke steun, op voorwaarde dat hij voortaan onschuldige onderwerpen zou aankaarten of zelfs het idee van een sterke natie promoten. Op *Hero* volgde een nog virtuoze *wuxia*, het meesterwerk *House of the flying daggers* (2004). Het is een van de meest perfecte romantische avonturenfilms uit de filmgeschiedenis, met memorabele scènes zoals de echodans in de tempel en de veldslag in het bamboebos. Maar politiek wel volmaakt onschuldig.

Zhang scoorde sindsdien nog met een visueel hoogstandje als *Shadow* (2018) of pakkende drama's als *Coming home* en *One second*. Die laatste is ook een ode aan de magie van film, échte film op celluloid.

Maar echt spraakmakend is hij niet

meer. Komen die jaren nog terug? Zhang is zeventig, de kans dat hij nog een grote culturele versoepeling meemaakt lijkt klein. Zeker nu hij wellicht weer enkele jaren goodwill moet sparen voor hij zich opnieuw aan een zijsprong kan wagen.

Zijn volgende, *Snipers*, vertelt het (verzonnen) verhaal van een Chinese scherpshutter die in de Koreaanse oorlog 214 Amerikaanse soldaten neerschiet. Is het van harte dat Zhang meewerkt aan zo'n nationalistisch statement? Wie een draak wil worden, moet veel kleine slangen eten, zegt een Chinees spreekwoord. Wie een draak wil blijven, nog meer. ■

One second loopt sinds deze week in de Belgische zalen ★★★★★

One second: een ode aan de magie van film. Bai Xiao Yan

Gong Li (zittend) laat zich niet doen in

De rode lantaarn. rr

De memorabele veldslag in het bamboebos in *House of the flying daggers*. sony